

Slovo úvodem

Stejně jako mnoho lidí v minulosti i současnosti si svou podmanivou magickou přitažlivostí získala krajina Vysočiny i Věru Rudolfovou. Její profese rozhlasové redaktorky podnítila hlubší zájem o poznání tvorby a života osobností, které se podílely na vytváření bohaté kulturní tradice zdejšího kraje. Z pracovních výjezdů za rozhlasovými reportážemi se časem staly pravidelné návštěvy poutavé krajiny a nezůstalo jen u objednaných plánovaných rozhovorů. Věra Rudolfová se seznámila nejen s výtvarnými umělci, literáty, hudebníky, ale i s dalšími zajímavými lidmi, kteří ve zdejších kraji působí ve všech možných oblastech kulturní činnosti. Snaha dozvědět se více o významných osobnostech přivedla redaktorku k téměř detektivnímu pátrání po rodinných příslušnících, vrstevnících a pamětnících a jejím výsledkem jsou poutavě napsané medailonky, v nichž vystupují s živou plastičností osobnosti, které se časem stávaly pouhou legendou.

Z podnětu svých přátel přistoupila Věra Rudolfová na knižní vydání vybraných, upravených a rozšířených medailonků v knize Kraj věčných návratů. Čtenářský zájem a ohlas přiměl autorku k uspořádání dalšího souboru.

Při jeho četbě před námi ožívá moudrý přívětivý novoměstský lékař, básník a překladatel z polského jazyka – MUDr. Josef Svítíl, píšící pod pseudonymem Jan Karník, ze stínu vystoupí středoškolský profesor a historik Josef Fiala, stejně jako hoteliér a mecenáš umělců Josef Rýdl; vášnivý debatér a karikaturista, glosující dlouhá léta v brněnské Rovnosti společenské nešvary i mezinárodní politické dění – Rudolf Puchýř. A ze zcela jiného úhlu poznáváme učitele, autora Malého Bobše – Josefa Věromíra Plevu. Odkrývají se osudy dalších, například sochaře Julia Pelikána, s jehož portrétními bustami se můžeme setkat na nejednom hřbitůvku po celé Moravě, ale rovněž osobitého malíře a grafika Karla Němce a několika dalších malířů, jejichž malbu inspirovala zdejší krajina. Pochopitelně, že pozornosti Věry Rudolfové neunikly současné osobnosti, které jsou náruživě zaníceny pro svou tvorbu. Můžeme zmínit spisovatele Zdeňka Vyhlídala, seniory fotografa Viléma Frendla, malíře Antonína Smažila nebo lékaře, propagátora pěší turistiky a překladatele MUDr. Karla Daňka.

Ti, kteří se zde narodili, čerpali ve své tvorbě ze vzpomínek na dětství a léta prožitá v tomto kraji, do něhož se pravidelně vraceli. Pro mnohé další

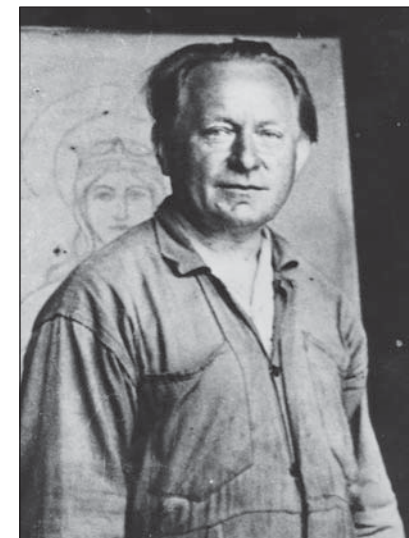
se stal osudově druhým domovem, aby ho svou aktivní činností obohatili a přispěli k zachování a vytváření nových kulturních tradic. Při četbě knihy se setkáváme se jmény jednotlivých osobností v nejrůznějších medailonech, ne pouze v tom, který je věnován právě jim. Žádná z kulturních osobností nežila uzavřena do ulity, jejich činnost se vzájemně prolíná a všichni společně se podíleli na kulturní rozmanitosti zdejšího života. A Věra Rudolfová svou knihou názorně dokládá, že se nejedná jen o tradici, ale že tento kraj inspiruje svou podmanivou melancholickou krásou další generace malířů, básníků, hudebníků. Je to kraj, do něhož se rádi vracíme, abychom se setkali s krásou krajiny, s přírodou a především se zajímavými lidmi, kteří jsou nerozdílnou součástí kulturního bohatství tohoto „kraje návratů a setkání“.

Věřím, že i tato kniha, přinášející dvě desítky medailonů, zaujme čtenáře svou neotřelou vůní člověčiny a některé čtenáře bude inspirovat k návštěvě Vysočiny. A možná, že se sem budou rovněž pravidelně vracet jako generace před nimi a zajisté i generace budoucí.

Josef Chalupa

Po stopách Karla Němce

Dům číslo popisné 40 na Žďárské ulici v Novém Městě na Moravě přitáhl moji pozornost už před mnoha lety, když jsem kolem něj procházela poprvé. Nápadně totiž vyčnívá z dlouhé řady ostatních nízkých domků a dává zřetelně najevo, že je jiný než ostatní. Svým empírovým zevněškem připomíná spíš letohrádek, ačkoliv není obklopen zámeckou zahradou, nýbrž rušnou silnicí. Přispívá k tomu i štuková výzdoba fasády, ozdobné římsy, kamenné ostění vchodu. Ten střeží masivní dřevěné dveře s vyřezávanými růžicemi. Nad světlíkem je vyřezaný reliéf se svatým Lukášem. Reliéf podírají dva ze štuky vyvedení lvi.

Karel Němec

Že se jedná právě o tohoto svatého, který je patronem malířů, jsem se dozvěděla později. Evangelista Lukáš na dřevorezbě podřimuje únavou nad nelehkým úkolem namalovat obraz Bohorodičky. Tak ho zpodobnil grafik a malíř Karel Němec, který se právě v domě číslo popisné 40 narodil. Jeho rodiče původně bydleli na dnešním Vratislavově náměstí. Po velkém ohni v květnu 1801, který zachvátil téměř celé město, si postavili nový dům na nynější Žďárské ulici. František Němec tu provozoval jirchářské řemeslo a současně hospodařil na zděděných polích. Jeho druhá manželka Františka se starala o domácnost a děti. První dva synové ale brzy zemřeli a tak není divu, že když se 25. října 1879 narodil třetí syn Karel, starali se o něj rodiče zvlášť pečlivě – vždyť měl být dědicem domu i hospodářství.

Karel Němec však od dětství rád kreslil a maloval a snil o vlastní výtvarné tvorbě. Pozoroval lidi při práci, studoval jejich pohyby a přenášel jejich podobu na papír, a to tužkou, perem i štětcem. Pokoušel se také malovat náladové obrázky horácké krajiny. Byl člověkem vlídným a společenským, a když byla v roce 1894 založena novoměstská reálka, spřátelila se s ním prostřednictvím

Petra Kříčky celá studentská společnost. Domek na Žďárské ulici se stal místem, kam za ním chodili nejen bratři Kříčkové, ale také sochař Jan Štursa i jeho bratr Rudolf a malíř Oldřich Blažíček. Právě ti ho utvrdili v záměru stát se umělcem. A tak když Karel Němec dosáhl plnoletosti, prosadil doma svou vůli a i s vědomím, že ho otec na studiích nemůže a ani nechce vydržovat, odešel do Prahy na malířskou školu Aloise Kalvody. Pak byl přijat na Akademii výtvarných umění, ale rodinné poměry ho donutily vrátit se domů a ujmout se hospodářství.

V rodném domě žil a tvořil do konce svého života. Tam ho také často navštěvoval jeho švagr profesor František Suk, který vyučoval na reálce němčinu a francouzštinu. Obvykle s ním přicházela i jeho dcera Marie. Paní Marii Vyčichlové, která nyní žije v Praze, je 88 let. Děťství a mládí ale prožila v Novém Městě na Moravě, odkud odešla až po svatbě. Za svědka jí šel strýc Karel Němec, od něhož jako svatební dar dostala krásnou olejomalbu Zima na Vysočině. Stále jí připomíná nejen rodný kraj, ale především strýčka, do jehož domu tak ráda chodila. *„Můj otec si se strýčkem dobře rozuměl. Otec byl rozený Pražák a tak společně často vzpomínali na Prahu, kde strýc studoval u malíře Kalvody. Mě v dětství nejvíce přitahoval do strýčkova domu zvláštní zvonek, který byl spojen s krásně vyřezávanou hlavou na dveřích. Ta hlava měla otevřená ústa, kterými šel provázek, uvázaný na vyřezávaném držadle. Zatáhnutím se zvonilo na zvonek v domě. To se mi velice líbilo a vždycky jsem chtěla sama zazvonit. Všechna tato řezba byla dílem mého strýce. K empiru, o kterém jsem se ale dozvěděla až v sextě, se velice hodila.“*

Nápaditý zvonek byl v provozu velice často. Host byl po vstupu uveden většinou napravo, do velkého pokoje se starodávným nábytkem, alabastrovými sloupkovými hodinami a s křeslem v koutě. Podle popisu malířovy neteře byl pokoj vyzdoben také mnoha obrazy a sochami od přátel Karla Němce. Na zdi visely obrazy Oldřicha Blažíčka, Josefa Jambora a Václava Jíchy, na poličkách stály sošky od Jana Štursy, Julia Pelikána a Vincence Makovského. Paní Anna Němcová dbala na květinovou výzdobu – okna prý bývala plná květin. Její neteř Marii už v dívčím věku přitahovala především bohatá knihovna, plná českých i německých knih. *„Obsahovala také klasická díla některých evropských i amerických spisovatelů. Strýc velmi miloval útlé německé knížky, vydané v Mnichově a ilustrované známým malířem Wilhelmem Buschem, kterého si zvlášť oblíbil. Těch knížek měl velké množství a já je čítala velice ráda, protože všechny měly humorný obsah. Vzpomínám si třeba na knížku s názvem*

Max und Moritz. Při jejím čtení jsem se hodně nasmála. V tom tichu a pronikání vůní barev bylo posezení u bohaté knihovny pro mne skutečným zážitkem. Velmi na mne působily též vzácné návštěvy, které ke strýčkovi a tetě přicházely. Já jsem zažila nejčastěji novoměstského pana faráře Müllera, architektky bratry Eislerovy z Brna, profesora Antonína Trýba také z Brna, inženýra Wolfganga Fleka, malíře Václava Jíchu. Ovšem dle mého otce bylo jich mnohem více, tehdejší výkvět umělecké i jiné kultury. Strýce si vážila velmi i novoměstská paní hraběnka, ke které chodil každý týden do zámku na návštěvu.“ (Poznámka autorky: Byla to hraběnka Pavla Dückher-Haslau, poslední představená brněnského Ústavu šlechticů, kterému zámek v té době patřil.)

Vedle hlavní světnice byla ložnice, malá kuchyň měla okna do dvora. Nalevo od vchodu – v místnosti s klenutým stropem byla dílna. Tam měl Karel Němec nejen barvy a paletu, ale především tiskařský lis. Tam vznikaly jeho dřevoryty a linoryty, označené typickou autorskou značkou – spojenými verzálkami monogramu KN. Při tvorbě měl rád klid, ale malá neteř za ním samozřejmě mohla i do dílny. *„Občas jsem se zájmem pozorovala jeho práci v dílně, které říkal ‚kvelb‘. Dívala jsem se, jak vyřezává středověké postavy, základní černý dřevoryt vkládá do lisu a na to postupně další barevné dřevoryty, až je vylisováno celé dílo. Líbily se mi vtipné starověké verše, které sám tvořil ke svým grafikám. Měl opravdu smysl pro humor, o čemž svědčila i sgrafita na dvoře domu. Jednu průpovídku si stále pamatuji: ‚Ten náš život je pln všivot a jen mrtví o tom prt ví.‘“*

Dnes to ovšem v domě vypadá jinak. Hlavní světnice byla rozdělena příčkami, místnost proti ní slouží jako obývací pokoj. Už nic tu nepřipomíná umělcův pobyt. Zůstaly jen klenuté stropy a masivní, časem oprýskané domovní dveře. Zvonek už není funkční, provázky se rozpadly. Místo něj je na dveřích elektrický zvonek. Před patnácti lety někdo ukradl dvě vyřezávané hlavy, které zdobily dveře. *„Vedle dveří býval ještě ze dřeva vyřezaný trpaslík. To si Karel Němec objednal u lesáků pořádný špalek a pak mu dal podobu trpaslíka. Stalo se zvykem, že sošku každý návštěvník řádně pozdravil, protože k domku prostě patřila,“* vzpomíná na tento detail bývalý poštovní doručovatel Václav Okurka. K Němcům často jako chlapec chodil – nosil tam z domu od maminky škvarky, štípal dřevo. *„Chodíval jsem tam moc rád. Z celého prostředí vyzářoval klid a pohoda. Němcovi neměli děti, žili jeden pro druhého. Oslovovali se Karlí a Aninko. Když byl Karel Němec ve čtrnáctém roce odvelen na ruskou frontu, upadl do zajetí a dlouho o něm nebyly zprávy. Paní Němcové*

radili, ať nečeká, ať se znovu vdá, že se její manžel už nevrátí. Ale neposlechla a v devatenáctém roce se svého manžela dočkala. Byl to velice skromný člověk. Když představitelé města připravili k jeho osmdesátým narozeninám oficiální oslavu v aule gymnázia, tak na ni nepřišel. Souviselo to i s tím, že byl nábožensky založený a tehdejší režim neměl rád.“

Václav Okurka bydlí v malém domku naproti bývalému Kazmírovu mlýnu, postavenému na břehu stejnojmenného rybníka. Na toto místo vedou další stopy. Hudební skladatel Jaroslav Křička vzpomínal: „Rostli jsme společně s Karlem – Štursové, Křičkové a kompánie. V létě byly schůzky na zahradě. Po ohnivých debatách bylo moudré zchladit se koupelí: šaty dolů a hup do Kazmírového rybníka – byl hned za vratky.“ Také paní Vyčichlová má v této souvislosti milou vzpomínku. „Jako malou mě moc těšilo, když otec i strýc se šli koupat do Kazmírovce, který byl za zahradou a chodilo se tam uličkou mezi zahradami. Strýc byl velký milovník koupání a výborný plavec. Vždycky mi udělal radost tím, že plaval ‚hodiny‘. Lehl si naznak na vodu, vykukovala mu z ní jen hlava a část chodidel a tak se točil do kruhu, nohy se nepohnuly, jen hlava kroužila. To jsem obdivovala, to nikdo neuměl.“

Mlýn už dávno neslouží svému účelu, koupání v rybníku nikoho neláká, protože se v něm daří jen bahnu a všelijakým travinám. Raději se vrátíme na Žďárskou ulici a projdeme po schodech na Vratislavovo náměstí k budově Horáckého muzea. To dnes spravuje uměleckou pozůstalost Karla Němce. Od vedoucí muzea doktorky Sylvie Tesařové jsem se o vzácných exponátech dozvěděla podrobněji. „Pozůstalost čítá kolem 1 200 kusů. Jenom štočků je přes 400, dřevorytů 391, ex libris 314. Dále tu máme akvarelové malby, kresby a návrhy sgrafit, příležitostné grafiky – různé pozvánky, novoročenky, diplomy, reklamy, nástěnné kalendáře. Jsou tu rovněž čtyři ručně psané knihy, rámované perokresby, dva Němcovy skicáře, figurální dřevorezby i několik autorských hraček. Některé exponáty dostalo muzeum darem od paní Anny Němcové, další od její sestry paní Marie Sukové a také od malíře Oldřicha Blažička. Několik dřevorytů jsme objevili a zakoupili v brněnských antikvariátech.“

A tak je v depozitáři Horáckého muzea ukryto několik velkých sloh s grafickými listy, které podávají svědectví o tvorbě Karla Němce. Měla jsem možnost si alespoň některé z nich prohlédnout a potěšit oči i srdce. Ke grafickému cyklu Říkadla přidal autor dovětek: „naučení z moudrosti předků i vlastní“. Říkadla jsou velice vtipná a veselá, třeba:

Chudý to má lepší
nežli bohatý
ať ho třeba zavřou
on nic neztratí.

Na dalším grafickém listu je postava učence, který si trhá vlasy a hroutí se do hromady knih kolem něj. V rohu se krčí smrtka s kosou. A malíř nabádá:

Všichni si z toho příklad vemte
a tůze si hlavu nelámejte.
Život vám uteče jak cesta kvapná
učenost čerta vám bude platná.

S pobavením si přečteme i Němcovy verše o manželství nebo jiné trefné průpovídky. Při srazu padesátníků, který pořádá Městský úřad v Novém Městě na Moravě, zase dostává každý účastník pamětní list s dřevorytem, na němž je vyobrazena rozjařená společnost. Malíř k tomu přidal radu: „Veselme se, pokud máme na to čas a pohodí/ vale tomu všemu dáme/ až budeme umrdlí.“

Barevné dřevoryty z dalšího cyklu Strašidla už tak veselé nejsou. Z čertů, vodníků, Krakonošů, hejkalů, divoženek a skřítků jde tak trochu strach. Strašidla vyřezal Karel Němec „podle zkušenosti a tradice“. Určitě přitom vzpomínal na své dětství. Na dlouhé zimní večery, kdy se v domě na Žďárské ulici scházeli sousedé a malý chlapec dychtivě poslouchal hrůzostrašná vyprávění o nadpřirozených bytostech, které zasahovaly do osudu lidí. Tyto bytosti potom ožívaly v jeho fantazii v poněkud pitoreskní podobě. Takže se raději podíváme do slohy, kde jsou jeho obrázky lyžařů. Protože ty už jsou jiného rázu. Postavičky s lyžemi na nohou padají do hlubokých závějí, porážejí se navzájem, zastavují o stromky – inu, při lyžování bývá někdy veselo. Karel Němec to poznal na vlastním těle, vždyť on i jeho žena patřili k prvním novoměstským lyžařům. (Však také diplomy s lyžařskými náměty dostal již bezpočet sportovců, kteří přijíždějí na Zlatou lyži i jiné závody.)

Ale k prohlídce zbývají ještě četná ex libris, která Karel Němec vytvořil pro své přátele. Na knižních značkách jsou většinou postavy ve středověkém oblečení – zadumaní panoši, sličné dámy s knihou v ruce, učenci v dlouhých hábitech a s křivulí v ruce. Na jiných grafických listech jsou ženské akty, romantické krajinné výjevy nebo stylizované ornamenty. Autor označení se

Karel Němec (označen šipkou) při práci na sgrafitové výzdobě kostela svatě Kunhuty v Novém Městě na Moravě roku 1929. Vlevo dole stojí jeho manželka Anna.

také snažil vystihnout povolání majitelů knih. Na ex libris generála Vladimíra Putny je rytíř v plné zbroji. Profesor MUDr. Antonín Tryb tam má hada, ovíjejícího číši. Čím byl Julius Pelikán, pozná každý podle sochy, u které s dlátem v ruce stojí muž v rozevlátém plášti. A opět nechybí průpovídky. Karel Němec měl na svých ex libris napsáno: „Příteli, neukradni mi tuto knihu, ale vrať ji s díkem. Nevečeř na ni.“

Priznám se, že i když v depozitáři byla pořádná zima, ani se mi z něj nechtělo. Odcházela jsem s předsevzetím, že se ještě vrátím a prohlédnu si slohy, na které už nezbyl čas. Pozůstalost Karla Němce je totiž opravdu rozsáhlá, protože byl člověkem velice tvořivým. Není divu, že bývalá pracovnice muzea Zdenka Chochořáková o něm hovoří s úctou: „U Němců jsem byla jako dítě před padesáti lety a dodnes si pamatuji na skleník s krásným sklem a porcelánem. Připadala jsem si tam jako v zámku, ale menší nenápadný pán domu mě tehdy ničím nezaujal. To se změnilo díky mému zaměstnání až po Němcově smrti. Dodnes si lámu hlavu, kdy ten člověk spal, když toho tolik vytvořil, přestože si vybral tak pracné techniky. To musí udivit každého, kdo ví, co obnáší vícebarevný dřevoryt, velká kolorovaná perokresba či přípravné práce pro sgrafito. Jako kumštýř šel Karel Němec svou cestou a nezajímala ho popularita ani zisk. To je v téhle branži velice vzácná výjimka. Kdybych ho měla popsat jednou větou, řekla bych, že to byl pokorný dělník na vinici Páně.“

To, že právě Horáckému muzeu byla svěřena péče o umělcevo pozůstalost není náhoda. Před první světovou válkou i po ní byl jeho kustosdem a jedním z předních spolupracovníků. Muzejní rada tehdy věnovala pozornost regionální domácí práci hračkářské, lubařské a kobercovému vyšívání. Chtěla této práci dát osobitý umělecký ráz. Karel Němec udělal na základě podrobného studia lidových horáckých prvků mnoho cenných návrhů předmětů, které se rozšířily po celém Horácku. Novoměstští dodnes vzpomínají na stylově zajímavé hračky, malované lubové krabíčky a jiné výrobky ze dřeva.

Když návštěvníci muzea vycházejí ven, možná si ani nevšimnou další patrné umělcevo stopy. Nad vchodem do budovy bývalé radnice je sgrafitová výzdoba z roku 1938. Představuje městský znak. Je na koso půlený, horní polovina zlatá, dolní červená. Vidíme na něm dva vinařské nože, nad nimi je knížecí klobouk, v dolním poli zlatý lev. A od Horáckého muzea je to už jen pár kroků k nejviditelnější stopě tvorby Karla Němce, spojené s kostelem svatě Kunhuty. Ze stěn se na kolemjdoucí dívají postavy patronů české země